

УДК 351/354:639.1:799.2:338.242.2:913.1/913.8

Щербина І.О.  
Миколаївський національний університет  
імені В.О. Сухомлинського

Наконечний І.В.  
Миколаївський національний університет  
імені В.О. Сухомлинського

## ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

### ECOLOGICAL AND ECONOMIC WAYS TO OPTIMIZE STRUCTURAL AND FUNCTIONAL ORGANIZATION OF HUNTING OF ECONOMY OF UKRAINE

#### АНОТАЦІЯ

У статті відображені результати аналітичних узагальнень щодо структурно-функціональної організації системи мисливського господарства України, статусу диких тварин, об'єктів господарювання та управління у сфері охорони природного біорізноманіття. Акцентовано увагу на проблематиці сучасної системи управління мисливським господарством, різноспрямованості поставлених задач та шляхів їх реалізації. Пропонується чітко розділити функціональну та управлінську організацію мисливського господарства з метою відмови від споживчих форм і переходу на економічно прибуткові самоокупні форми ведення галузі як виробничої форми еколого-раціонального природокористування.

**Ключові слова:** екологічний стан Миколаївської області, об'єкти полювання, економіка мисливського господарства, економіка раціонального землекористування.

#### АННОТАЦИЯ

В статье отображены результаты аналитических обобщений о структурно-функциональной организации системы охотничьего хозяйства Украины, статусе диких животных, объектах хозяйствования и управлении в сфере охраны природного биоразнообразия. Акцентировано внимание на проблематике современной системы управления охотничьим хозяйством, разнонаправленности поставленных задач и путей их реализации. Предлагается четко разделить функциональную и управленческую организацию охотничьего хозяйства с целью отказа от потребительских форм и перехода на экономически прибыльные самокупаемые формы ведения области как производственной формы эколого-рационального природопользования.

**Ключевые слова:** экологическое состояние Николаевской области, объекты охоты, экономика охотничьего хозяйства, экономика рационального землепользования.

#### ANNOTATION

The article reflects the results of analytical generalizations on the structural and functional organization of hunting sector in Ukraine, the wild species status, the objects of management in the field of biodiversity protection. The attention is given to the problems of the modern system of hunting management, to the diversity of the assigned tasks and ways to perform them. It is proposed to clearly divide functional and administrative organization of hunting sector for the purpose of replacing consumer forms by financially profitable forms of self-sustaining industry as a productive form eco-efficient management.

**Keywords:** ecological state of Mykolayiv region, objects of hunting, hunting sector economy, economy of rational land-use.

Полювання є одним із найдавніших занять людини, яке є нерозривним з усією історією антропогенезу, слугуючи ключовим фактором харчового забезпечення виду. Майже всі істо-

ричні фази становлення сучасної цивілізації також завдячують полюванню як формі споживання природних ресурсів [6]. За ступенем зростання населення Землі мисливський прес на диких тварин у більшості регіонів світу зумовив трендові зміни фауністичних угруповань, а через динаміку останніх – загальні зміни екосистем суходолу. За сучасними уявленнями саме антропогенне вилучення призвело на початку голоцену до зникнення всього комплексу «мамонтвої» фауни, представники якої виступали як найбільш привабливі і цінні об'єкти полювання. Певно, що їх втрата в трофічно «бідних» ландшафтно-кліматичних зонах навколо Середземномор'я була одним із головних руйнівних чинників у процесах становлення та розвитку первинного тваринництва і землеробства. Їх становлення нівелювало значення промислового полювання і поступово витіснило його в регіони планети, непридатні для більш прогресивних форм господарювання [5; 15]. В екологічному плані полювання, риболовля, тваринництво і землеробство були і залишаються варіантами природокористування, знаходячись у числі головних факторів антропогенної дестабілізації природних екосистем [7; 12].

Особливо потужної дестабілізації із середини голоцену піддавались степові екосистеми Європи, перетворені на головні зони кочового тваринництва, а потім – на основні світові центри землеробства. Для рівнинних степових біомів характерне переважання спеціалізованих степотопних видів, які є найбільш уразливими до порушень середовища існування, тому за ступенем антропогенної експлуатації середовища в межах цієї території здавна відбувались зміни ареалів і видової структури фауністичних, а потім і флористичних комплексів. Закономірним наслідком втрати системної саморегуляції біоценозів через заміщення диких тварин свійськими стала втрата природного біорізноманіття середніх широт Землі [6; 16].

Набуття світовим аграрним виробництвом інтенсивних форм і зміна еколого-економічних



На жаль, вказані категорії у практичному втіленні явно несумісні: суспільне виробництво – охорона, використання (вилучення) тварин – їх відтворення, виробництво – послуги мисливцям, виробництво – спорт. Певно, що експлуатація диких тварин як об'єкт виробничої галузі економіки закономірно передбачає економічну доцільність цієї діяльності. Остання цілком бажана і для будь-якого мисливського господарства, але для мисливського спорту (як об'єкта надання певних послуг) вона не є обов'язковою.

Відповідно, ця особливість спричиняє й економічну специфіку подібних господарств, формуючи особливі форми організації, менеджменту та управління. Окрім цього, всі ці аспекти повинні враховувати і вимогу щодо охорони об'єктів полювання, що фактично унеможливує їх експлуатацію як базисного компоненту виробничої галузі у сфері природокористування. До того ж чинний Закон «Про охорону тваринного світу» забороняє утримання та експлуатацію диких тварин поза межами природного середовища, що також унеможливує дичорозведення, ранчево-фермерські форми вирощування і утримання диких тварин і птахів [1; 2; 4].

Досить чітко схема рис. 1 демонструє переважання вертикалей державного управління у сфері мисливського господарства України з явним переважанням суто контролюючих функцій. Останні забезпечують відносно дієвий контроль на рівні мисливських організацій та установ державних форм власності, але не здатні до адекватного керівництва щодо господарств і угідь в громадській та приватній власності. При цьому суттєвим недоліком цієї управлінської структури є майже повна відсутність в ній компонентів місцевого рівня, що суперечить сучасним принципам розширеного самоврядування громад, які одночасно є власниками більшої частини угідь.

Подібне штучне усунення органів місцевого самоврядування від організації та управління у сфері мисливського господарства на користь єдиної державної установи, до того ж спрямованої на управління лісовими ресурсами країни, має безперечно негативне значення і не відповідає потребам сьогодення. Вірогідна доцільність такої системи для України може мати місце лише в західних областях, де більшість мисливських угідь пов'язана з лісами. Отже, для таких умов цілком закономірним є прагнення розглядати ліс і лісових тварин в єдиній системі управління та експлуатації, що дійсно є ефективним і унеможливує значні «перекося» в господарчо-економічній діяльності лісгоспів. Для більшості інших областей України, лісистість території яких складає від 3,8% (Херсонська і Миколаївська області) до 18–23% в зоні Лісостепу [13], єдина система управління лісового і мисливського господарства украї сумнівна.

При цьому вся ця система державного управління практично не забезпечує і навіть не пе-

редбачає консультативні послуги власникам і користувачам мисливських угідь, не здатна до надання послуг посередницької діяльності у їх взаємовідносинах із міністерством екології та природоохоронними організаціями. Практично поза межами державної управлінської вертикалі залишаються громадські мисливські організації, які ще донедавна були ключовими об'єктами в плані організації та ведення мисливського господарства. Також не мають перспектив реалізації заходи державного впливу на стан і розвиток супутніх мисливській галузі спілок – мисливського собаківництва, стрілецького спорту тощо. Останні як потужні засоби виховання та індивідуального самовираження громадян мають величезну підтримку і увагу з боку державних органів управління мисливським господарством більшості європейських країн.

Ключовими проблемами наявних у країнах пострадянського простору підходів до всіх форм економічної діяльності у сфері мисливського господарства є їх неузгодженість із механізмами саморегуляції природних екосистем і ще більша «відірваність» від принципів еколого-раціонального управління агроекосистемами та антропогенно керованими екосистемами вторинного рівня. Сутність управління такими складними утвореннями системного типу не може бути одночасно і врівноважено узгодженою з вимогами економічної доцільності мисливського господарства та природоохоронними вимогами. Одночасна реалізація заходів щодо охорони диких тварин, прагнення до розвитку спортивної полювання та ще й вдосконалення мисливських собак не сумісні в єдиному органі управління, яке до того ж і не має економічно-матеріального забезпечення [10].

Центральною ланкою усіх цих різнопланових систем управління є дикі тварини, статус яких залишається невизначеним, – це й об'єкт виробництва в економічній галузі мисливського господарства, й об'єкт охорони у сфері природокористування, й об'єкт власності власника угідь, й загальнонаціональна державна власність. Ці ж самі дикі тварини в екологічному плані мають відповідний статус об'єкта природного біорізноманіття, статус органічного компоненту місцевих екосистем і складової частини їх біоценозів. Як за таких умов вести економічно вигідну діяльність мисливського господарства, кому експлуатувати, кому охороняти і кому координувати всі ці напрями та ще й стимулювати розвиток мисливського спорту і мисливських собак, жоден закон не деталізує.

Закон України «Про мисливське господарство та полювання» також не вказує на ранговість (пріоритетність) керуючих елементів системи управління – екологічної, економічної, природоохоронної чи спортивної складової. Певно, що кожен із них формує окрему підсистему, спрямованість якої чітко визначена згідно з сутністю видів діяльності та узгоджена щодо

визначення центрального компоненту мисливського господарства. Таким компонентом можуть виступати дикі тварини, що вказує на відповідну екологічну спрямованість ведення галузі та унеможливує її економічну доцільність як виробничої категорії [11]. Визначення як центральної ланки мисливця у ролі споживача послуг та продукції перетворює диких тварин на звичайний об'єкт споживчого природокористування з відповідними економічними закономірностями цієї сфери. Прикладом обох вказаних підходів є англійська та американська системи ведення мисливського господарства з їх діаметрально протилежними відношеннями до статусу диких тварин, які, відповідно, набувають ознак об'єкта експлуатації або набувають ознак засобу забезпечення певних послуг.

В цьому плані значну увагу привертає до себе досвід роботи федеральної Служби дичини та риби США, яка успішно функціонує ще з довоєнних років (1939 р.) і забезпечує вирішення непростих задач у сфері охорони біоти та природного середовища як арени існування тваринного світу [14]. Федеральний статус цієї служби забезпечує ефективну охорону та раціональне планування експлуатації популяцій тварин, птахів і риби як в окремих штатах, так і в усій країні. При цьому організаційно-управлінська структура Служби дичини та риби також пройшла значний еволюційний розвиток і періодично піддавалась змінам та реформації. Головним їх чинником була зміна пріоритетів і задач, по-

ставлених суспільством перед цією державною організацією, але мета її діяльності завжди залишилась незмінною – контроль і охорона диких тварин, птахів, риби та їх ареалів.

Дійсно, на першому етапі її роботи чи не головними задачами слугували нагальні питання збереження від повного знищення низки видів – бобра, бізона, оленя вапіті, гризлі і білого ведмедя, гавайської казарки, ендемічних видів форелі, осетрових риби тощо. Зрозуміло, що пріоритетами слугували заходи жорсткого контролю полювання та одночасно заходи щодо відновлення чисельності цих тварин. Але найголовнішою новаторською особливістю роботи нової федеральної служби з перших днів її існування став середовищно-охоронний підхід, який довів свою безальтернативність та високу ефективність. Саме завдяки викупу в державну власність найбільш цінних резерватів дикої природи та їх подальшої охорони були збережені всі аборигенні види копитних, більшість місцевих видів птахів і риби, які у наявний час є основою мисливського господарства США.

За ступенем вирішення найбільш нагальних питань Служба дичини і риби із суто контролюючої організації стала перетворюватись на науко-просвітницьку і консультативну. Через розуміння того, що успіх будь-яких природоохоронних заходів є прямо залежним від усвідомлення їх важливості населенням, Служба розпочала безпрецедентну компанію загально-екологічної просвіти, яка з успіхом триває і



Рис. 2. Узагальнена організаційно-управлінська структура Служби дичини і риби США

досі. Одночасно були створені умови для безпешкодної підтримки місцевих ініціатив у плані охорони природи, що вимагало законодавчих ініціатив. Тому фахівці Служби неодноразово подавали до федеральних законодавчих органів проекти законів, якими надавались великі фінансово-податкові преференції власникам угідь, які дотримувались природоохоронних рекомендацій та сприяли збереженню дикої природи.

Перехід до розвитку сучасних форм мисливського господарства, який розпочався в кінці 80-х рр. минулого сторіччя, став можливим лише завдяки зусиллям Служби, яка практично очолила цей процес, скеровуючи його в руслі екологічної раціональності. Саме це дало змогу уникнути надмірного тиску на диких тварин і природне середовище від економічного диктату господарчої діяльності у сфері природокористування. Одночасно виникла необхідність посилення в межах Служби наукової складової та формування дієвої консультативної ланки, здатної взяти на себе «м'яке» опосередковане управління розвитком мисливського господарства. Наслідком цього стала відчутна фінансова складова від мисливського та рибного природокористування, яка в межах США складає до 10 млрд. доларів щороку, забезпечує тисячі людей роботою, а головне – реалізує природоохоронну стратегію суспільства.

Організаційна, функціональна та ієрархічна структура Служби дичини і риби США (United States Fish and Wildlife Service), яка є окремим підрозділом Міністерства внутрішніх справ США, відображена на рис. 2.

У цій Службі за щорічного бюджету в межах 2,5 млрд. доларів працює майже 8 тисяч штатних працівників. Основою бюджету є обов'язкове трьохвідсоткове відрахування від продажі будь-яких рибальських та мисливських знарядь, відрахування від місцевих органів самоврядування з продажу ліцензій (693 млн. доларів у 2001 р.) і туристичної діяльності в природних парках, а також добровільні внески та державна підтримка. Окрім цього, приватні власники мисливських угідь у 2001 р. отримали 3 млрд. 350 млн. доларів, і ще 625 млн. доларів склала орендна плата за їх експлуатацію [17].

Звичайно, що просте копіювання організаційної структури Служби дичини і риби США для впровадження в Україні не може бути панацеєю, але використання такого успішного досвіду відкриває шлях до перспективної оптимізації структури всієї системи управління мисливським господарством. Враховуючи світове різноманіття підходів та світовий досвід ведення мисливського господарства як виробничої економічної галузі у відношенні її реалізації в реаліях сучасної України, безперечно, потрібно розділити природоохоронну та виробничу складові, а також змінити їх статусно-правові визначення. До природоохоронної сфери в такому разі будуть віднесені всі види заповідників, за-

казників, територій, що охороняються, ландшафтів, біоценозів та екосистем. Діяльність цієї підсистеми носить явно екологічну спрямованість, мета якої не передбачає економічно-прибуткові задачі. Дикі тварини в ній дійсно будуть утримувати значення центрального об'єкта, інтереси якого мають найвищий рівень пріоритету.

Вивільнення від охоронних функцій дає змогу сформувати ефективну економічно-експлуатаційну підсистему, спрямовану на економічно доцільне господарювання з метою створення певної продукції та надання специфічних видів послуг. Всі аспекти такого господарювання керуються економічною доцільністю, не обмеженою статусом диких тварин як екологічного компоненту природного середовища з вимогами щодо охорони та відповідними обмеженнями в експлуатації. Тобто за таких умов дикі тварини втрачають статус компоненту біорізноманіття та об'єкта споживчого природокористування і перетворюються на об'єкт (засіб) виробництва, завдяки якому отримується продукція, або реалізуються послуги.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про ратифікацію Конвенції про охорону біотичного різноманіття : Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1994. – № 49. – 433 с.
2. Про приєднання України до Конвенції 1979 року про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі : Закон України від 29 жовтня 1996 р. №436/96-ВР // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1996. – № 50. – 278 с.
3. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1478-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2000. – № 18. – С. 132.
4. Про тваринний світ : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.
5. Алексеева Л.И. Териофауна верхнего плейстоцена Восточной Европы (крупные млекопитающие) / Л.И. Алексеева // Труды ГИН АН СССР. – Вып. 455. – М. : Наука, 1989. – 109 с.
6. Волох А.М. Некоторые особенности управления ресурсами охотничьих зверей в Украине / А.М. Волох // Вестн. охотведения. – 2006. – Т. 3. – № 2. – С. 228–231.
7. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / [Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко, Я.В. Коваль]. – К. : РВПС України, 1999. – 716 с.
8. Данилкин А.А. Охота, охотничье хозяйство и биоразнообразие / А.А. Данилкин. – М. : Тов. науч. изданий КМК, 2016. – 250 с.
9. Данилкин А.А. Фермерское охотничье хозяйство / А.А. Данилкин // Охота. – 2007. – № 1. – С. 3–7.
10. Дежкин В.В. Охота и охотничье хозяйство мира : [справочное пособие] / В.В. Дежкин. – М. : Лесн. пром-сть, 1983. – 391 с.
11. Засади національної екологічної політики в галузі ведення мисливського господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.menr.gov.ua/documents/Hunting\\_problems.doc](http://www.menr.gov.ua/documents/Hunting_problems.doc).
12. Збереження і невиснажливе використання біорізноманіття України: стан та перспективи / за ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонко. – К. : Хімужест, 2003. – 248 с.
13. Конвенція про біологічне різноманіття. П'ятий національ-

- ний звіт України. – К. : Міністерство екології та природних ресурсів України, 2015. – 68 с.
14. Сайт United States Fish and Wildlife Service [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fws.gov/index.html>.
  15. Эволюция экосистем Европы при переходе от плейстоцена к голоцену (24–8 тыс. л. н.) / отв. ред. А.К. Маркова, Т. ван Кольфсхотен. – М. : Товарищество научных изданий КМК, 2008. – 556 с.
  16. Якимчук А.Ю. Інструменти державного регулювання збереження біорізноманіття / А.Ю. Якимчук // Державне управління та місцеве самоврядування : наук. вісник Дніпропетровського РІДУ НАДУ. – 2014. – № 1 (20). – С. 92–99.
  17. Chardonnet Ph., des Clers B., Fischer J., Gerhold R., Jori F., Lamarque F. //Rev. sci. tech. Off. Int. Epiz. 2002. – № 21(1). – P. 15–51.